

ДЖЕРЕЛА ЦИТАЦІЙ ІЗ ДАНТЕ У ШЕВЧЕНКОВИХ ЛИСТАХ

Шевченко у своїй творчості не раз згадував ім'я італійського поета Передвідродження Данте Аліг'єрі (1265–1321), вдавався до ремінісценцій і цитат із його доробку, що свідчить про доволі високий рівень обізнаності зі спадщиною автора "Божественної комедії" (бл. 1308–1321). Досі вважалося, що всі такі звернення до поезії видатного італійця вже давно ретельно обліковано й досконало вивчено. Насправді під час уважнішого розгляду питання виявився брак конкретики щодо джерел Шевченкового ознайомлення зі славнозвісною поемою.

Застосовані традиційні методи літературного джерелознавства та прийоми філологічного аналізу дали змогу в окремих випадках із високим ступенем вірогідності з'ясувати переклади, які читав Шевченко, і видання, якими він користувався, хоч абсолютної точності тут досягти неможливо.

Автор статті текстуально доводить, що вжитий у листі до Осипа Бодяньського від 15 листопада 1852 р. афоризм із п'ятої пісні "Пекла" Шевченко знав не в інтерпретації Авраама Норова, а в перекладі Дмитра Міна, опублікованому в журналі "Москвитянин" 1843 р. Досі залишалося не поясненим, звідки Шевченко запозичив використану в листі до Броніслава Залеського (друга половина червня 1856 р.) цитату з пісні XVII "Раю". Вдалося з'ясувати, що поет знав цей афоризм, імовірно, за текстом повісті Олександра Пушкіна "Пиковая дама" (1833), уперше опублікованої у популярному журналі "Библиотека для чтения" 1834 р.

У підсумку як непереконливу відкинуто гіпотезу попередніх коментаторів про ознайомленість Шевченка з "Пеклом" у російському перекладі Єлизавети Кологривової, що виходив упродовж двох років у шести випусках, за якими український поет напевно чи стежив. До того ж її інтерпретація не вирізнялася художньою досконалістю (терцини оригіналу відтворено прозою). Найвірогідніше, Шевченко багато чув про "Божественну комедію", особливо першу її частину, і читав у доступній періодиці окремі фрагменти, зокрема, як доведено, у перекладі Д. Міна.

Ключові слова: цитата, афоризм, переклад, видання, коментар.

Вступ. Шевченко у своїй творчості не раз згадував ім'я італійського поета Передвідродження Данте Аліг'єрі (1265–1321), вдавався до ремінісценцій і цитат із його доробку, що свідчить про доволі високий рівень обізнаності зі спадщиною автора "Божественної комедії" (близько 1308–1321). На перший погляд, усі такі звернення до поезії видатного італійця вже давно ретельно обліковано й досконало вивчено. Насправді, якщо глибше піти до питання, то з'ясується, що часом бракує елементарної конкретики щодо джерел Шевченкового ознайомлення зі славнозвісною поемою.

Методологія дослідження. Треба визнати брак належної повноти у вивченні окресленої проблеми, тоді як традиційні методи літературного джерелознавства та прийоми філологічного аналізу дають змогу в окремих випадках із високим ступенем вірогідності з'ясувати переклади, які читав Шевченко, видання, якими він користувався, хоч абсолютної точності тут годі досягти.

Результати дослідження. Ім'я Данте вперше виринає у Шевченковій творчості на засланні. У написаній в Орській фортеці у другій половині 1847 р. у поемі "Іржавець" ліричний герой із болем говорить про страждання рідного краю під гнітом зажерливих панів: "Мій краю прекрасний, розкошний, багатий! / Хто тебе не мучив? Якби розказать / Про якого-небудь одного магната / Історію правду, то перелякать / Саме б пекло можна. А Данта старого / Полупанком нашим можна здивувать" [20, т. 2, с. 45, рядки 40–45]. На думку Станіслава Росовецького, афористичний вислів зі згадкою про Данте зменшує "рані" гнобителя, але посилює характеристику його жорстокості. У ряді визначень "магнат" – (пан) – "полупанок" семантика образу звужується й експресивність його в такий спосіб зростає. Для ліричного героя пекло здається жахливішим, аніж у зображенні італійського поета [16, с. 145]. Населений різноманітними грішниками образ пекла з "Божественної комедії" виступає у Шевченка як зрозуміла читацькому загалу основа для авторських порівнянь.

У коментарі Повного зібрання творів у 12 томах Василь Шубравський і Микола Павлюк припускали, що Шевченко міг ознайомитися з віршованими перекладами окремих фрагментів "Пекла" Павла Катеніна, Авраама Норова, Степана Шевирьова, Фрідріха Лоренца (у виданні ініціал вказано неправильно), Дмитра Міна й інших, надрукованими в періодиці 1820–1840-х рр., а також із прозовим перекладом Єлизавети Кологривової (під псевдонімом Ф. Фан-Дім) [20, т. 2, с. 580]. Є. Кологривова опублікувала свій переклад "Пекла" паралельно (en regard) із текстом оригіналу в 1842–1843 рр. у шести випусках [4]. Григорій Кочур припускав, що Шевченко знав "Пекло" саме в інтерпретації Є. Кологривової [8, с. 184–185], чого не відкидав, але з чим не погоджувався цілком Максим Стріха, вказуючи з посиланням на сучасників на використання у її перекладі бідного книжкового наріччя. Шанувальником Данте, на думку М. Стріхи, Шевченко міг зробити переклад Д. Міна або якийсь із наявних на той час польських перекладів [17, с. 31].

До імені Данте Шевченко знову звернувся за кілька років. У написаній орієнтовно 1853 р. повісті "Варнак" розповідач відзначив освіченість головного героя: "Он был образован, как любой аристократ того времени, с тою разницею, что любил читать, и в особенности итальянских поэтов: Боккаччио, Ариосто, Тасса. А «Божественную комедию» он наизусть читал" [20, т. 3, с. 125]. У варіанті чистового автографа в цьому місці відзначено, що колишній варнак володів італійською і виразніше сказано про спорідненість головного героя з Данте:

Он был для своего времени прекрасно образованный человек, знал хорошо почти все европейские языки и в особенности любил итальянский. Он прочитал в молодости все, что было напечатано на этом языке. Но всему предпочитал Данте, как поэта более сродного с его душой и его житейскою дорогою [20, т. 3, с. 371].

Готуючи повість до друку, цей фрагмент Шевченко викреслював, зробивши вставку, яку процитовано вище.

Очевидно, український поет добре знав біографію італійського вигнанця, але його обізнаність із "Божественною комедією" обмежувалася тільки першою частиною ("Пекло"), бо повний переклад поеми російською з'явився тільки у 1870-х рр. (Дмитра Мінаєва). Отримавши від Анастасії Толстої певну звістку про довгоочікуване невдовзі звільнення від ненависної солдатчини, Шевченко 9 січня 1857 р. відповідав їй у листі, у якому, зокрема, не погодився з прочитаними в журналі "Отечественные записки" міркуваннями Франсуа-Рене де Шатобріана про розуміння справжнього щастя й полемічно згадав водночас Данте: "Бедный! Малодушный вы, шевалье де Шатобриан де Комбур! Флорентинский изгнанник выдрал бы вас за уши, как болтуна-школьника за такую чепуху". Далі поет мимоволі порівнює своє жорстоке покарання з долею італійського поета: "Дант Альєри был только изгнан из отечества, но ему не запрещали писать свой "Ад" и свою Беатриче... А я... я был несчастнее флорентинского изгнанника" [20, т. 6, с. 118]. Ідеться про присвячену коханій автобіографічну книжку "Нове життя" (1283–1293), написану у формі прозіметруму (чергування віршових і прозових фрагментів). За Шевченкового життя з неї було перекладено лише кілька уривків [5, с. 26].

У щоденниковому записі від 19 червня 1857 р. засланець провів паралелі між Миколою І і владою Флорентійської республіки:

Август-язычник, ссылая Назона к диким гетам, не запретил ему *писать и рисовать*. А христианин Н[иколай] запретил мне то и другое. Оба палачи. Но один из них палач-христианин! И христианин девятнадцатого века, в глазах которого выросло огромное государство в мире, выросло на началах Христовой заповеди. Флорентинская республика – полудикая, иступленная средневековая христианка, но все-таки как материальная христианка она поступила с своим строптивым гражданином Дантом Альєри. Боже меня сохрани от всякого сравнения себя с этими великомучениками и светочами человечества. Я только сравниваю материального грубого язычника и полузаренную средневековую христианку с христианином девятнадцатого века [20, т. 5, с. 20].

(Форма імені як "Данте Альєри" була поширена в російських виданнях у ХІХ ст.)

Написаний на Косаралі у вересні – грудні 1848 р., присвячений Ганні Закревській, вірш "Г. З." починається парафразами перших слів монологу Франчески да Ріміні з п'ятої пісні "Пекла": "Немає гірше, як в неволі / Про волю згадувати" [20, т. 2, с. 98]. В оригіналі: "<...> Nessun maggior dolore / che ricordarsi del tempo felice / ne la miseria <...>", рр. 121–123 [21], у перекладі Євгена Дроб'язка: "Немає більшого страждання, / Як згадувати любий щастя час / В біду" [3, с. 46]. Як відомо, Франческу було проти її волі видано за Джанчотто Малатесту. Коли той дізнався, що вона закохана в його молодшого брата Паоло, то вбив їх обох. Ці рядки Кіндрат Рилєєв узяв епіграфом до окремого видання поеми "Войнаровский" [15, с. 1], але мовою оригіналу, тому Шевченко не міг їх звідси запозичити.

У листі до Осипа Бодяньського від 15 листопада 1852 р. поет знову пригадає афоризм великого італійця: "А покойный Данте говорит, что в нашей жизни нет горшего горя, как в несчастии вспоминать о прошлом счастье. Правду сказал покойный флорентиец, я это на себе теперь каждый день испытываю" [20, т. 6, с. 65]. У коментарі до цих слів Валерія Смілянська наводить рядки в перекладі Авраама Норова: "Нет большего страдания, / Как сердцу вспоминать о счастливых часах / Во время

горестей! – и жить без упования..." [т. 6, 360]. Переклад монологу Франчески А. Норов умістив в літературному альманасі "Северная лира на 1827 год" [12, с. 198]. У перекладі Є. Кологривової ці рядки звучать так: "Нет сильнее скорби, как воспоминание о днях блаженства в годину печали" [4, с. 61]. Мені здається, що до Шевченкової цитати суттєво ближчими є все-таки слова з перекладу п'ятої пісні Д. Міна, опублікованого в журналі "Москвитянин" 1843 р.: "Нет большего мученья, / Как о поре счастливой вспоминать / В несчастье <...>" [9, с. 311]. Крім того, цей журнал міг бути доступний Шевченкові на засланні (див. докладніше: [2, с. 133–136]).

Розповідаючи Броніславу Залеському в листі (друга половина червня 1856 р.) про непорозуміння з Агатою Усковою, Шевченко навів віршовану цитату російською з пісні ХVІІ "Раю" (рядки 58–60 оригіналу), графічно виділивши її, як це бачимо з фотокопії автографа [19]:

А знаешь ли, что у нас вышло маленькое контро? А[гата] имела неосторожность попрекнуть меня своими благодеяниями, и я отряхнул прах от ног моих и повторяю слова великого флорентинского изгнанника:

Горек хлеб подаяния,

И жестки ступени чужого крыльца.

Происшествие неприятное. Но я теперь себя чувствую гораздо спокойнее и свободнее, нежели под покровительством этих, в сущности добрых, людей [20, т. 6, с. 110].

Хоч як дивно, але в Повному зібранні творів цитату не пояснено [20, т. 6, с. 393], так само її не прокоментовано в новішому виданні Шевченкового листування за мою науковою редакцією [7, с. 577]. Італійською: "Tu proverai sì come sa di sale / Lo pane altrui, e com'è duro calle / Lo scendere e 'l salir per l' altrui scale" [21]. У Данте наведені слова належать його прапрадіду Каччагвіду, який пророкує подальшу долю свого нащадка. В українському перекладі Є. Дроб'язка: "Ти звідаєш, який солоний хліб / Не свій, як важко сходить вниз чи вгору / По сходах не своїх без ліку діб" [3, с. 418]. У персоналії про Данте в "Шевченківській енциклопедії" Дмитро Наливайко зазначає, що український поет цитував переклад Є. Кологривової [10, с. 278], але таке твердження, без сумніву, неправильне, бо, по-перше, її переклад прозовий, по-друге, вона опрацювала тільки "Пекло", до інших кантик не бралася взагалі. Остап Домбровський у спеціальній статті "Шевченко і Данте" констатував, що наведений афоризм належить до загальновідомих, а взято його з єдиного на той час російського перекладу [6, с. 112]. Що то за переклад, дослідник не конкретизував.

Авраам Норов 1824 р. опублікував елегію "Предсказание Данте", яка, за визнанням самого автора, складалася з перекладу окремих рядків із ХVІІ пісні "Раю", крім першого й останнього терцетів, які написав він сам. Тож у перекладі Норова відповідні слова Данте такі: "Ты должен испытать средь многих злоключений / Сколь горек хлеб чужой, как тяжело стопам / Входит и нисходит чужих домов ступени!..." [11, с. 175]. Шевченко пригадав слова з поеми Данте явно не за цим перекладом, а інших на той час не було [5, с. 43].

Завдання розв'язується набагато простіше. Український поет знав афоризм автора "Божественної комедії" за повістю Олександра Пушкіна "Пиковая дама" (1833), у чому легко переконатися: "В самом деле, Лизавета Ивановна была пренесчастное создание. Горек чужой хлеб, говорит Данте, и тяжелы ступени чужого крыльца, а кому и знать горечь зависимости, как не бедной воспитаннице знатной старухи?" [13, с. 116]. Уперше повість було опубліковано в журналі "Библиотека для чтения" 1834 р.,

який Шевченко цілком міг прочитати. Того ж року без змін твір передруковано у збірнику "Повести, изданные Александром Пушкиным" [14].

Підсумувавши попередні дискусії з приводу Пушкінового рівня володіння італійською, Дмитро Благой висловив впевненість, що російський поет читав Данте саме в оригіналі, звертаючись в окремих випадках до французьких перекладів. У бібліотеці Пушкіна збереглися кілька видань поеми: три окремі книги "Пекло", "Чистилище" і "Рай" у перекладі французькою з паралельним італійським текстом (1828–1830), антикварне коментоване видання XVI ст. – "Пекло" і "Рай" у перекладі французькою мовою Бальтара Гранж'є, видання 1829 р. усіх трьох частин "Божественної комедії" у перекладі французькою Еміля Дешана, а також другий том паризького видання художніх творів Данте італійською мовою (1823) [1, с. 238]. Шевченко регулярно читав твори Пушкіна, на запланні в нього навіть було видання "Евгения Онегина" [18, с. 188, № 344].

Висновки. Отже, гіпотеза про ознайомленість Шевченка з "Пеклом" у російській інтерпретації Є. Кологрівової здається надто сумнівною: її переклад виходив упродовж двох років шістьма випусками, за якими український поет навряд чи стежив. До того ж її інтерпретація не вирізнялася художньою досконалістю. Найвірогідніше, він багато чув про поему, особливо першу її частину, читав у доступній періодичі окремі фрагменти, зокрема, як доведено, у перекладі Д. Міна. Афоризм із "Божественної комедії", наведений у Шевченковому листі до Бр. Залеського, має джерелом повість О. Пушкіна "Пиковая дама".

Подяки. Складаю сердечну подяку Остапові Коневі (Нью-Йорк) за люб'язне копіювання публікації, недоступної в Україні в умовах воєнного часу.

Список використаних джерел

- Благой Д. Д. Данте в сознании и в творчестве Пушкина / Д. Д. Благой // Историко-филологическое исследование : сборник статей к 75-летию академика Н. И. Конрада. – М. : Наука, 1967. – С. 237–246.
- Боронь О. Спадщина Кобзаря Дармограя : джерела, типологія та інтертекст Шевченкових повістей / О. Боронь. – К. : Критика, 2017.
- Данте Аліг'єрі. Божественная комедія : поема / Данте Аліг'єрі [пер. з італ. і коментарі Є. А. Дроб'язка]. – Х. : Фоліо, 2006.
- Данте Аліг'єрі. Божественная комедия. Ад / Данте Аліг'єрі ; С очерками Флакмана и итал. текстом ; Пер. с итал. Ф. Фан-Дима [Е. В. Кологрівової] Введ. и биогр. Данте Д. Струкова. – СПб. : Е. Фишер, 1842–1843. – Вып. 1–6.
- Данченко В. Т. Данте Аліг'єрі : Библиографический указатель русских переводов и критической литературы на русском языке. 1762–1972 / В. Т. Данченко. – М. : Книга, 1973.
- Домбровский О. А. Шевченко і Данте / О. А. Домбровский // Вісн. Львів. ун-ту : Серія філологічна. – Львів, 1964. – С. 108–114.
- Епістолярій Тараса Шевченка : у 2-х кн. / упорядк. С. А. Гальченка, Г. В. Карпінчук; наук. ред. О. В. Боронь; передмова М. Х. Коцюбинської; комент. В. С. Бородіна, В. П. Мовчанюка, М. М. Павлюка та ін. ; Ін-т літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України. – Х. : Фоліо, 2020. – Кн. 1.
- Кочур Г. П. Данте в українській літературі / Г. П. Кочур // Дантовське читання. 1971. – М. : Наука, 1971. – С. 181–203.
- Мин Д. Е. Песнь пятая Дантова Ада / Д. Е. Мин // Москвитянин. – 1843. – Ч. 2. – № 4. – С. 307–311.
- Наливайко Д. Данте Аліг'єрі / Д. Наливайко // Шевченківська енциклопедія : у 6-ти т. – К. : НАН України, Ін-т л-ри ім. Т. Г. Шевченка, 2012. – Т. 2. – С. 276–278.
- Норов. Предсказания Данте / Норов // Литературные листки. – 1824. – Ч. I. – Март. № 5. – С. 175.
- Норов АБ. Франческа Римини (Отрывок из Данта) / АБ. Норов // Северная лира на 1827 год. – М. : тип. С. Селивановского, 1827. – С. 193–200.
- Пушкин А. Пиковая дама / А. Пушкин // Библиотека для чтения. – 1834. – Т. II. – № 3. – С. 109–140.

- Пушкин А. Пиковая дама / А. Пушкин // Повести, изданные Александром Пушкиным. – СПб. : тип. Х. Гинце, 1834. – С. 187–247.
- Рылеев К. Войнаровский / К. Рылеев. – М. : тип. С. Селивановского, 1825. – XXIV, 64 с.
- Росовецький С. "Іржавець" / С. Росовецький // Шевченківська енциклопедія : у 6-ти т. – К. : НАН України, Ін-т л-ри ім. Т. Г. Шевченка, 2013. – Т. 3. – С. 144–148.
- Стріха М. Данте й українська література: досвід рецепції на тлі "запізненого націєтворення" / М. Стріха. – К. : Критика, 2003.
- Тарас Шевченко. Документи та матеріали до біографії. 1814–1861 / за ред. Є. П. Кирилюка. – К. : Вища школа, 1982.
- Шевченко Т. Лист до Бр. Залеського, друга половина червня 1856 року, фотокопія / Т. Шевченко // Відділ рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України. – Ф. 1. – Од. зб. 903.
- Шевченко Т. Повне зібр. тв. : у 12 т. – К. : Наук. думка, 2001–2014.
- Dante Alighieri. Divina Commedia [Електронний ресурс] / Dante Alighieri. – Режим доступу: https://it.wikisource.org/wiki/Divina_Commedia.

References

- Blagoj, D. D. (1967). Dante v soznanii i v tvorcestve Pushkina [Dante in the Mind and in the Works of Pushkin] In: *Istoriko-filologicheskie issledovanija: sbornik statej k 75-letiju akademika N. I. Konrada*. Moskva: Nauka, p. 237–246. (In Russ.)
- Boron, O. (2017). Spadshchyna Kobzaria Darmohraia: dzhherela, typolohiia ta intertekst Shevchenkovykh povistei [The Legacy of Kobzar Darmohrai: Sources, Typology and Intertexts in Shevchenko's Prose]. Kyiv: Krytyka. (In Ukr.)
- Dante Alighieri. (2006). Bozhestvenna komediia: poema [The Divine Comedy: a poem]. Kharkiv: Folio. (In Ukr.)
- Dante Alighieri. (1842–1843). Bozhestvennaja komedija. Ad [The Divine Comedy. The Inferno]. Sankt-Peterburg: E. Fisher. (In Russ.)
- Danchenko, V. T. (1973). Dante Alighieri: Bibliograficheskij ukazatel' russkikh perevodov i kriticheskoi literatury na russkom jazyke. 1762–1972 [Dante Alighieri: Bibliographic index of Russian translations and critical literature in Russian. 1762–1972]. Moskva: Kniga (In Russ.)
- Dombrovskiy, O. A. (1964). Shevchenko i Dante [Shevchenko and Dante]. *Visnyk Lvivskoho universytetu: Seriya filolohichna*. Lviv, 1964, p. 108–114 (In Ukr.)
- Epistolarii Tarasa Shevchenka. (2020). [Correspondence of Taras Shevchenko]. Kharkiv: Folio. (In Ukr.)
- Kochur, G. P. (1971). Dante v ukrainkoj literature [Dante in Ukrainian literature]. In: *Dantovskie chtenija*. 1971. Moskva: Nauka, p. 181–203. (In Russ.)
- Min, D. E. (1843). Pesn' pjataja Dantova Ada [Canto Five of Dante's The Inferno]. *Moskvitianin*, 2, № 4, p. 307–311. (In Russ.)
- Nalyvaiko, D. (2012). Dante Alighieri [Dante Alighieri]. In: *Shevchenkivska entsyklopediia*. Kyiv: NAN Ukrainy, In-t l-ry im. T. H. Shevchenka, vol. 2, p. 276–278. (In Ukr.)
- Norov. (1824). Predskazanja Dante [Dante's Predictions]. *Literaturnye listki*, I, № 5, p. 175. (In Russ.)
- Norov, Ab. (1827). Francheska Rimini (Otryvok iz Danta) [Francesca Rimini (An excerpt from Dante)]. In: *Severnaja lira na 1827 god*. Moskva: tip. S. Selivanovskogo, p. 193–200. (In Russ.)
- Pushkin, A. (1834). Pikovaja dama [The Queen of Spades]. *Biblioteka dlja chtenija*, II, № 3, p. 109–140. (In Russ.)
- Pushkin, A. (1834). Pikovaja dama [The Queen of Spades]. In: *Povesti, izdannye Aleksandrom Pushkinym*. SPb.: tip. H. Gince, p. 187–247.
- Ryleev, K. (1825). Voinarovskij [Voinarovskii]. Moskva: tip. S. Selivanovskogo. (In Russ.)
- Rosovetskiy, S. (2013). "Irzhavets" [Irzhavets]. In: *Shevchenkivska entsyklopediia*. Kyiv: NAN Ukrainy, In-t l-ry im. T. H. Shevchenka, vol. 3, p. 144–148. (In Ukr.)
- Strikha, M. (2003). Dante y ukrainska literatura: dosvid retseptsii na tli "zapizniloho natsiietvorennia" [Dante and Ukrainian literature: the experience of reception within the context of "late nation-building"]. Kyiv: Krytyka. (In Ukr.)
- Taras Shevchenko. Dokumenty ta materialy do biohrafii. 1814–1861 (1982). [Taras Shevchenko. Documents and materials for a biography. 1814–1861]. Kyiv: Vyshcha shkola. (In Ukr.)
- Shevchenko, T. [Lyst do Br. Zaleskoho, druha polovyna chervnia 1856 roku, fotokopiia] [Letter to Br. Zaleski, second half of June 1856, photocopy]. The Department of Manuscripts and Textual Studies. Shevchenko Institute of Literature of the National Academy of Sciences of Ukraine (Fund 1, Folder 903). (In Russ.)
- Shevchenko, T. (2001–2014). *Povne zibrannia tvoriv* (Vol. 1–12). [Complete Works of Shevchenko]. Kyiv: Naukova dumka. (In Ukr.)
- Dante Alighieri. Divina Commedia. https://it.wikisource.org/wiki/Divina_Commedia. (In Ital.)

Надійшла до редколегії 13.04.22

Oleksandr Boron, Doctor of Philology, Senior Researcher
ORCID: 0000-0002-1014-2219
e-mail: ovboron@gmail.com
Shevchenko Institute of Literature, National Academy of Science of Ukraine, Kyiv, Ukraine

SOURCES OF QUOTATIONS FROM DANTE IN SHEVCHENKO'S LETTERS

In his works, Shevchenko repeatedly mentioned the name of the Italian poet of the Renaissance Dante Alighieri (1265–1321), used reminiscences and quotes from his work, which indicates a high level of knowledge of "The Divine Comedy" author's legacy (c. 1308–1321). Until now, it was believed that all such references to the poetry by the famous Italian have long been carefully considered and thoroughly studied. However, a closer examination revealed a lack of details about the sources of Shevchenko's acquaintance with the famous poem.

The traditional methods of literary source studies and methods of philological analysis applied in this study made it possible in some cases to bring to light, with a high degree of probability, the translations Shevchenko read and the publications he used, although absolute accuracy cannot be achieved here.

The author of the article argues that Shevchenko knew the aphorism from the Fifth song in "The Inferno" used in a letter to Osyp Bodians'kyi dated November 15, 1852, not in Avraam Norov's translation, but in Dmitrii Min's translation published in 1843 in the journal "Moskvitianin". It is still unclear where Shevchenko found a quote from the song XVII in "The Paradiso" he used in a letter to Bronisław Zaleski (in the second half of June 1856). It was possible to discover that the poet knew this aphorism, most likely through Alexander Pushkin's novel "The Queen of Spades" (1833), first published in the popular journal "Biblioteka dlia chteniia" in 1834.

As a result, the author rejected as unconvincing a hypothesis offered previously by commentators that Shevchenko knew "The Inferno" in a Russian translation by Elizaveta Kologrivova, published for two years in six installments, which the Ukrainian poet most likely did not know. In addition, her translation did not relieve artistic flawlessness (tercins in the original are reproduced in prose). Most likely, Shevchenko heard a lot about "The Divine Comedy", especially about its first part, and read some fragments available in the periodicals, in particular, as it was proved, in a translation by Dmitrii Min.

Keywords: quotation, aphorism, translation, edition, commentary.